

## O LITURGIJSKOM JEZIKU

Govor nadbiskupa dr. Frane Franića održan na II. Vatikanskom saboru: izvorni latinski tekst, hrvatski prijevod i bilješke

### CONSTITUTIO DE SACRA LITURGIA

#### *Animadversio ad articulum 24, capituli I*

Carissimi fratres in Christo,

Ratio huius mei brevis interventus est existentia plusquam millenaria *linguae palaeoslavicae* in liturgia romano-occidentali in quibusdam dioecesibus Croatiae meridionalis, iuxta mare Adriaticum positae, in hodierna Iugoslavia.

In articulo 24 huius schematis, in capite primo, dicitur: "Usus linguae latinae in liturgia occidentali servetur."

Sed in supramemoratis dioecesibus, quae procul dubio in occidente inveniuntur, etsi in eius limitibus, missae privatae et sollemnes totaliter lingua palaeoslavica Deo Patri offeruntur, in vero et proprio ritu romano.

Verba ergo supra indicata articuli 24 huius capituli posent a quopiam forte in damnum huius plusquam millenarii usus linguae palaeoslavicae in liturgia romana interpretari. Nam haec lingua in ritu romano habuit decursu saeculorum sat multos inimicos iam a temporibus nostrorum apostolorum slavivorum SS. Cyrilli et Methodii, potissime, uti humillime puto, ob rationes politicas, contra quos inimicos Sancta Romana Sedes semper protegebat et linguam palaeoslavica et sacerdotes qui hac lingua utebantur in ritu romano in occidente, sicut papa Hadrianus II, nono saeculo protexit Sanctos apostolos Cyrillum et Methodium, contra episcopos Germaniae dando ipsis licentiam offerendi sacrificium missae et distribuendi sacramenta in lingua slavonica. Idem fecerunt e. gr. papa Ioannes VIII et Innocentius IV qui die 29 Martii a. 1248 recognoscens titulum iuridicum consuetudinis immemorabilis linguae palaeoslavicae in liturgia romana, Philippo, episcopo Segniensi, scribebat: "Nos igitur attendentes, *quod sermo rei et non res sermoni* est subiecta, licentiam tibi... auctoritate praesentium concedimus postulatam" (L. Jelic, *Fontes historiae Liturgiae glagolitae-romanae XIV saeculi*, Veglae 1906, p. 9). Ut ommitamus alia documenta ad rem palaeoslavica spectantia dicimus tantum unum, scilicet anno 1929 Missale palaeoslavicum, aprobante sacra Congregatione Rituum, in Vaticano impressum esse litteris non amplius glagoliticis, sed latinis, quia hae

sunt faciliores lectu quam illae. Quae transcriptio fuit concessa in favorem linguae palaeoslavicae.

In dioecesibus palaeoslavicae seu glagolitis, quas supra indicavi, sacramenta per saecula in lingua vernacula, non exceptis formis, distribuebantur, qui usus ad omnes dioeceses Croatiae, per Decretum S. Congregationis Rituum, anno 1925. exentus est.

His ergo omnibus consideratis humillime vehementerque rogo sacrum Concilium, ut ad textum articuli 24, capituli I, post lineam 11-am abdat *notula in qua dicatur, mens Concilii non esse per hoc suppressere linguam palaeoslavica in liturgia romana-occidentali* vel aliquid similiter.

Tali decisione consolationem daremus populo Croatico, qui tali consolatione dignus est ob suam fere proverbialem devotionem erga Vicarium Christi in terris et ob suam invictam fidem catholicam, ob quam fidem non semel a Pontificibus romanis "antemurale christianitatis" appellatus est. Non possum credere Concilium velle affligere, per illa citata verba art. 24, populum qui hodie in maximis difficultatibus ad fidem suam servendam et profitendam versatur. Nonne potius hic populus fidelissimus Successoribus Petri petita decisione refici debet?

Tali decisione insuper honorem exhiberemus fratribus separatis Slavis orthodoxis. Nam haec eadem lingua sanctorum Cyrilli et Methodii conservata est usque ad hodiernam diem in liturgia Bysantino-Slava et in liturgia romana in occidente in pluribus dioecesibus Croatiae meridionalis, ut supra dixi. Proinde Slavi orthodoxi separati intelligerent quanto honore Concilium oecumenicum eorum linguam prosequatur, si ista lingua non solum in liturgia orientali catholicorum unitorum inveniatur, sed etiam in liturgia catholicorum occidentalium.

Nec oblivioni tradenda sunt verba Summi Pontificis f. r. Joannis XXIII, qui eadem die qua subscripserat Constitutionem "Veterum sapientiae", in hoc templo, horis postmeridianis, in sermone ad Clerum Romanum, augustis verbis pulchritudinem linguae palaeoslavicae extollebat.

Gratissimum quoque animum reverenter pando, nomine meo et octo episcoporum in hac aula conciliari adstantinum, qui in liturgia romana lingua palaeoslavica seu glagolitica utimur, Eminentissimo Cardinali Eugenio Tisserant, qui ante aliquot dies, in hac discussione de articulo 24 huius capituli, clarissimis argumentis, ex historia desumptis, probaverat non solum linguam latinam sed etiam linguam palaeoslavica propter eius legitimum usum, plusquam millenarium, esse linguam liturgicam ritus romani in Occidente.

Per modum appendix breviter dico, nos episcopos, qui lingua palaeoslavica in liturgia utimur nostrosque sacerdotes esse varsatos quoque in lingua latina in qua Breviarum oramus. Lingua latina, secundum nostram humilem opinionem, lingua officialis Ecclesiae

remanere debet, pro consiliis oecumenicis, pro commercio epistulari cum S. Sede, pro missis in variis conventibus internationalibus celebrandis, et etiam pro missis privatis, si celebrantur extra patriam propriam, in itineribus. Nam in decernenda lingua liturgica unice ad rationes pastorales attendendum est. Sicut linguae nationales, pro dolor, possunt esse instrumentum denationalisationis, ita similiter potest esse etiam lingua latina, saltem in quibusdam casibus, sicut e. gr. nos docet historia SS. Cyrilli et Methodii eorumque discipulorum. Forsan quispiam mirari poterit, sed ex historia linguae nostrorum apostolorum slavicom clare patet, S. Sedem i. e. Summos Pontifices et sacras Congregationes Rituum et S. Officii semper longanimores fuisse erga linguam slavonicam quam multos episcopos. Quod factum, sincere dico, etiam in hoc Concilio bene notavi. Dum etenim S. Officium, hisce ultimis temporibus, variis nationibus in Oriente et in Occidente sat magna privilegia quoad usum linguae vernaculae concesserat in liturgia romana, quidam illustrissimi oratores tantam longanimitatem erga linguas vernaculas certe haud ostenderunt.

Vestiga ergo premens Apostolorum Slavorum gentium, qui natione graeci erant, submitte puto non esse timendas linguas vernaculas in liturgia, naturaliter sub exclusiva potestate S. Sedis introducendas, paulatim et moderate procedendo, quia populus qui accipit usum, saltem moderatum, propriae linguae in liturgia, maiore amore afficitur erga S. Sedem, qui amor est fortissimum vinculum unionis pro Corpore Christi Mystico.

In fine proponere audeo: si Eminentissimae Praesidentiae Concilii placet, libentissime unus ex nobis octo episcopis hic adstantibus qui lingua palaeoslavica in ritu romano utimur, unam missam, initio alicuius sessionis, celebrari poterit, ut ipsis Patribus occasio assistendi sanctae missae sacrificio ritu romano in lingua palaeoslavica praebeatur.

Romae, die 24 Octobris 1962.

[Applausus unanimis Patrum.

N. B. Pro singulis sermonibus non plus quam 10 momenta concessa erant.]

#### KONSTITUCIJA O SVETOJ LITURGIJI

*Osvrt na 24. članak, I. poglavlja [O liturgijskom jeziku]*

Predraga braćo u Kristu,

Razlog ovoga moga kratkog interventa jest više nego tisućljetno postojanje *staroslavenskog jezika* u rimsko-zapadnoj liturgiji u

nekim biskupijama Južne Hrvatske, što su uz Jadransko more, u današnjoj Jugoslaviji.

U 24. članku tog nacрта, u prvom poglavlju govori se: "Neka se uporaba latinskog jezika sačuva u zapadnoj liturgiji."

Ali u gore spomenutim biskupijama, koje su bez sumnje na Zapadu, iako na njegovim granicama, tihe i svećane mise se prinose Bogu Ocu potpuno staroslavenskim jezikom, u pravom i vlastitom rimskom obredu.

Mogao bi dakle bilo tko slučajno tumačiti gore spomenute riječi 24. članka ovoga poglavlja na štetu više nego tisućljetne upotrebe staroslavenskog jezika u rimskom obredu. Naime taj jezik u rimskom obredu imao je tokom vjekova prilično mnogo neprijatelja već tamo od vremena naših slavenskih apostola sv. Ćirila i Metodija vrlo često, kako skromno mislim, zbog političkih razloga, a protiv kojih neprijatelja je Sveta Stolica u Rimu uvijek šttila i staroslavenski jezik i svećenike koji su se njim služili u rimskom obredu na Zapadu, kao što je papa Hadrijan II. u devetom stoljeću, zaštitio Svete apostole Ćirila i Metodija, protiv biskupa Njemačke, davši im dopuštenje slaviti misnu žrtvu i dijeliti sakramente slavenskim jezikom. Isto su učinili npr. papa Ivan VIII. i Inocent IV. koji je dne 29. ožujka godine 1248. priznavši juridički naslov običaja od pamtivijeka staroslavenskom jeziku u rimskoj liturgiji, pisao Filipu, senjskom biskupu: "Mi stoga pazeći da je govor stvari a ne stvar govoru podložna, udijeljujemo ti zatraženo dopuštenje... vlašću nazočnih" (L. Jelić, *Izvori za povijest Liturgije glagoljaške-rimske u XIV. stoljeću*, Krk 1906, str. 9). Da propustimo druge dokaze što se odnose na staroslavenski predmet, iznosimo samo jedan, to što je godine 1927. bio u Vatikanu tiskan staroslavenski *Misal*, dopuštanjem Sv. kongregacije obreda, ali ne više glagolskim slovima, nego latinskim, jer su ta lakša za čitanje nego li ona. Taj prijepis bio je dopušten u korist staroslavenskog jezika.

U staroslavenskim ili glagoljaškim biskupijama, što ih gore spomenuh, sakramenti su se stoljećima podjeljivali na živom jeziku, uključivši i oblike (forme), a ta je upotreba bila proširena na sve biskupije Hrvatske, po Dekretu Sv. kongregacije obreda, godine 1930.

Kada se dakle to razmotri veoma ponizno i žarko molim sveti Sabor, da se uz tekst 24. članka I. poglavlja iza 11. retka doda *bilješka*, u kojoj se kaže da Sabor tim nema nakanu zabraniti staroslavenski jezik u rimsko-zapadnoj liturgiji ili nešto slično.

Takvom odlukom utješit ćemo Hrvatski narod, koji je dostojan takve ujehe zbog svoje gotovo poslovične odanosti Namjesniku Kristovu na zemlji i zbog svoje nepobijeđene katoličke vjere, zbog koje je jednom od Rimskih papa, bio nazvan "predziđem kršćanstva". Ne mogu vjerovati da Sabor, onim navedenim riječima 24. članka, hoće uciviliti narod koji je danas u veoma teškim prilikama da svoju vjeru

sačuva i ispovijeda. Zar da se postavljenim zahtjevom radije ne mora osokoliti taj narod vrlo vjeran Petrovim nasljednicima?

Takvom odlukom ćemo, osim spomenutog, počastiti i Slavensku pravoslavnu odijeljenu braću. Jer, taj je isti jezik svetih Ćirila i Meodija sačuvan sve do današnjeg dana u bizantinsko-slavenskoj liturgiji i u rimskoj liturgiji na Zapadu u mnogim biskupijama Južne Hrvatske, kao što gore rekoh. Odatle bi odijeljeni pravoslavni Slaveni shvatili u kolikoj časti Ekumenski Sabor drži njihov jezik, kad je taj jezik ne samo u istočnom bogoslužju sjedinjenih katolika, nego također i u bogoslužju katolika zapadnjaka.

Ne bi se smjele zaboraviti ni riječi Vrhovnog svećenika b. u. Ivana XXIII, koji je onoga istoga dana bio potpisao Konstituciju "Veterum sapientia", u ovom hramu, u poslijepodnevним satima, u govoru rimskom svećenstvu, uzvišenim riječima veličao ljepotu staroslavenskog jezika.

U ime svoje kao i u ime osmorice biskupa nazočnih u ovoj saborskoj dvorani, a koji se u rimskoj liturgiji služimo staroslavenskim jezikom, s poštovanjem se najsrdačnije zahvaljujem uzoritom Kardinalu Eugeniju Tisserantu, koji je pred nekoliko dana, u ovoj raspravi o 24. retku ovog poglavlja, veoma sjajnim dokazima, uzetim iz povijesti, bio dokazao da je ne samo latinski nego također i staroslavenski jezik zbog njegove više nego tisućljetne zakonite upotrebe, liturgijski jezik rimskog obreda na Zapadu.

Kao dodatak kažem ukratko, da smo mi biskupi, koji se u bogoslužju služimo staroslavenskim jezikom, i naši svećenici vješti također i u latinskom jeziku kojim molimo brevijar. Latinski jezik, po našem skromnom mišljenju, treba da ostane službeni jezik Crkve, za ekumenske sabore, za pismeni saobraćaj sa Sv. Stolicom, za mise što će se služiti na međunarodnim zborovima, a također i u privatnim misama, kada se služe izvan vlastite domovine, na putovanjima. Naime, u određivanju liturgijskog jezika jedino treba paziti na pastoralne razloge. Kao što narodni jezici, na žalost, mogu biti sredstvo denacionalizacije, posve slično može biti također i latinski jezik, barem u nekim slučajevima, kao što nas npr. uči povijest sv. Ćirila i Metoda i njihovih učenika. Možda će se netko začuditi, ali iz povijesti jezika naših slavenskih apostola jasno proizlazi, da su Sv. Stolice, tj. Vrhovni svećenici i Svete kongregacije obreda i Sv. Oficija bili uvijek više skloniji prema slavenskom jeziku nego li mnogi biskupi. Tu sam činjenicu, iskreno govorim, također na ovom Saboru dobro istaknuo. Dok, naime, Sv. Oficij, u ovo posljednje vrijeme, bijaše podijelio prilično velike privilegije glede upotrebe narodnoga jezika raznim narodima na Istoku i Zapadu u rimskoj liturgiji, neki presvijetli govornici nisu zacijelo pokazali toliku velikodušnost prema narodnim jezicima. Hodeći tragovima Apostola Slavenskih naroda, koji su po narodnosti bili Grci, skromno mislim da se ne treba bojati narodnih jezika u bogoslužju, koji se imaju uvoditi naravno

isključivim dopuštenjem Sv. Stolice, pomalo i umjereno idući naprijed, jer narod, koji prihvaća, makar umjerenu uporabu vlastitog jezika u bogoštovlju, obuzima veća ljubav prema Sv. Stolicu. Ta ljubav je vrlo jaka veza jedinstva za Kristovo Mistično Tijelo.

Na koncu se usuđujem predložiti: ukoliko se Uzoritom Predsjedništvu sviđa, jedan od nas osmorice biskupa ovdje nazočnih, koji se u bogoštovlju služimo staroslavenskim jezikom u rimskom obredu, vrlo će rado moći, na početku koje sjednice, služiti svetu misu, tako da se samim Ocima pruži prigoda pribivati svetoj misnoj žrtvi rimskim obredom na staroslavenskom jeziku.

U Rimu, dne 24. listopada 1962.

[Jednodušni pljesak otaca.

Preveo: Ljudevit Rupčić

Opaska: Govor nije smio trajati više od 10 minuta.]

## *BILJEŠKE (KOMENTAR) GOVORA NA TREĆE POGLAVLJE : O SVETOJ LITURGIJI*

### *A. O STAROSLAVENSKOM I ŽIVOM NARODNOM JEZIKU U LITURGIJI*

#### *1. Sloboda raspravljanja u Saboru*

Na početku rasprave o obnovi svete liturgije (službe Božje) osjetio sam *novi val slobode* koji je zastrujao II. Vatikanskim općim saborom. Taj mi je val donio osvježenje i pravu radost. Zahvaljivao sam Bogu što je to tako. Posebno sam bio radostan kad se raspravljalo o liturgijskom jeziku. Vidjelo se odmah da se Sabor okreće prema životnim potrebama Crkve i da nije zarobljen paragrafima kanonskog prava.

#### *2. Pojavljuju se protivnici glagolskog i živog narodnog jezika u liturgiji*

Ipak se u toj sunčanoj atmosferi pojavio po koji oblačić i čak po koji crni oblak koji je prijeto našem glagoljaškom jeziku u zapadnoj liturgiji. Na primjer, oblačić se pojavio kada su neki saborski oci, zastupali mišljenje da u rimskoj liturgiji bude obavezno da se kanon mise mora moliti na latinskom jeziku. To je mišljenje iznio, npr. nadbiskup, poslije kardinal, dr. Franjo Šeper.

Crni oblaci su se povremeno pojavljivali, opasni za našu staroslavensku liturgiju, u govorima onih otaca koji su, istina, bili u manjini, ali koji su tražili da latinski jezik postane obvezan za čitavu rimsku liturgiju i da se dokinu privilegiji da se u toj liturgiji

upotrebljavaju "barbarski jezici" (tako je govorio npr. biskup mons. Carli).

Zazeblo me oko srca, kada sam čuo taj govor u saborskoj dvorani, jer papa bi mogao pristati uz manjinu, pogotovo ako bi njegovi savjetnici bili uz mišljenje manjine.

Odlučio sam se stoga za svoj prvi usmeni intervent u saborskoj dvorani, uz izričiti pristanak drugih 7 biskupa iz primorske Hrvatske koji su se tada služili u svetim misama staroslavenskim jezikom i živim narodnim hrvatskim jezikom u dijeljenju sakramenata. Predao sam dakle tajništvu Sabora kratki sadržaj svoga govora i zamolio za riječ, kako su to nalagala pravila Sabora. Dobio sam riječ pri početku saborovanja, 24. listopada 1962.

### *3. Moj govor u Saboru o glagoljici i živom narodnom jeziku u liturgiji*

Dok sam govorio, čitajući svoj na latinskom jeziku napisani govor (latinski jezik je bio službeni govor u Saboru) osjećao sam atmosferu odobravanja saborskih otaca, ali i teško negodovanje ne zanemarljivog broja otaca.

Ipak, kada sam završio svoj govor prijedlogom da se održi sveta misa, na staroslavenskom jeziku, pred početak jedne od slijedećih plenarnih sjednica sabora (svakog dana, prije početka samog saborovanja, održala bi se sveta misa bilo u rimskom zapadnom obredu na latinskom jeziku, bilo u raznim obredima katoličkih istočnih Crkava), odjeknuo je jak pljesak odobravanja prijedloga.

Čuvši taj pljesak otišao sam s govorničkog mjesta posve zadovoljan, jer sam sada bio siguran, da je golema većina saborskih otaca sa zadovoljstvom primila taj govor kao novi dokaz za upotrebu živih narodnih jezika u Zapadnoj crkvi.

### *4. Misa u sabornici na staroslavenskom jeziku*

Mi osmorica biskupa glagoljaša, iz primorske Hrvatske, sastali smo se i odredili da predložimo tajništvu Sabora da tu svetu misu u Saboru služi mons. Josip Arnerić, šibenski biskup, jer je on imao najzvučniji glas od svih nas ostalih biskupa glagoljaša.

Mons. Josip Arnerić je to učinio, brzo nakon našeg pismenog prijedloga, na opće zadovoljstvo Sabora, naravno uz iznimku onog dijela otaca koji su bili (vidjelo se to iz njihovih intervenata) ogorčeni protivnici ne samo staroslavenskog jezika u zapadnoj liturgiji, nego uopće su bili ogorčeni protivnici uvadanja živog narodnog jezika u zapadnu rimsku liturgiju, jer su tu novotariju smatrali razbijanjem jedinstva u katoličkoj Crkvi.

To mi je rekao moj susjed koji je uz mene sjedio u saborskoj dvorani, neki umirovljeni vatikanski diplomat, tada kanonik u latera-

nskoj bazilici sv. Ivana. On mi je promrmljao, uzdahnuvši, kada sam se vratio sa svojeg govorničkog mjesta: "Ah, ti vaši sveti Ćiril i Metod!"

Tako je glagoljaška služba Božja na Saboru iznijela potpunu pobjedu!

##### 5. Problem narodnog jezika u svim liturgijskim obredima

Ali nije tako bilo sa živim narodnim jezikom. Sabor je naime odlučio da se svete mise slave na latinskom jeziku, ali uz dozvolu da se živim narodnim jezicima dozvoli "prikladno mjesto" u liturgiji, kada se misa slavi s narodom. Kanon je morao ostati na latinskom jeziku (usp. Dogmatska konstitucija *O Svetoj liturgiji*, br. 91-92).

Dakle, izvojtštili su pobjedu oni oci za koje sam prije rekao da su oblačić koji je bacao sjenu na naš glagoljaški zahtjev da se dozvoli upotreba živog narodnog jezika u svim liturgijskim obredima, bez ikakvog izuzetka. Jer sv. Ćiril i Metod nisu sastavljali liturgijske knjige na nekom mrtvom staroslavenskom jeziku, nego na živom slavenskom jeziku koji se govorio u njihovom rodnom gradu Solunu.

Međutim je taj "oblačić" rastjerao papa Pavao VI, svojim apostolskim pismom, danim kao *Motu proprio* (Vlastitim poticajem), objavljenim u AAS, br. 39, 1967. i nadopunjenim dekretom Svete kongregacije za obrede (objavljenim u AAS., br. 59, 1967), pod naslovom "Instructio altera..." (Druga pouka) u kojem se dekretu, uz odobrenje pape Pavla VI, upotreba narodnih živih jezika proteže na sve obrede u katoličkoj Crkvi, također na kanon mise, na sve obrede sakramenata i sakramentalna, na moljenje Božanskog oficija, također i u koru (usp. citirani dekret, t. 28).

Za mene je taj osobni gest pape Pavla VI. bio dodatni dokaz o svijesti pape Pavla VI. da on može, kao glava Crkve, određivati, snagom svog *primata* u Crkvi, nešto sam, bez Sabora, kao što je to činio u samom Saboru.

Time je papa Pavao VI. dokazao svoju hrabrost u izvršavanju svoga papinskog poslanja za koje je bio odgovoran samo Bogu.

##### B. DODATAK: O LATINSKOM JEZIKU U CRKVI

Moj prijedlog da se "Božanski časoslov" moli na latinskom jeziku izrekao sam u posebnom govoru u Saboru, 9. studenoga 1962.

Donosim samo dvije kratke bilješke o sadržaju toga govora, koji upotpunjuje prvi govor o liturgijskom jeziku.

Volio sam i volim latinski jezik. Tim jezikom sam se mogao i mogu služiti u pismenom i usmenom saobraćaju. Želio sam dakle da latinski jezik ostane službeni jezik u Crkvi, barem među nama klericima, posebno u saobraćaju sa Svetom Stolicom, za opće Sabore i razne međunarodne susrete sveopće Crkve.



Stoga sam predložio u raspravi o Božanskom oficiju, a to je u prvom redu klerička dnevna molitva, da ostane u upotrebi latinski jezik. Predložio sam ipak da svećenik koji moli Božanski oficij s narodom ili s redovnicima ne svećenicima na narodnom živom jeziku, da taj svećenik ne mora opetovati taj oficij na latinskom jeziku, kako je bilo do tada propisano.

### 1. Sudbina latinskog jezika u Crkvi i u svijetu

Sabor je zaista tako i odredio u svojoj Dogmatskoj konstituciji *O svetoj liturgiji*. Ipak je papa Pavao VI. 1967, u već spomenutoj *Drugoj uputi*, dozvolio da se Božanski časoslov može moliti i od svećenika i od redovnika, i u koru, na narodnom živom jeziku.

Time je latinski jezik bio u Crkvi pokopan. Zapravo, on je već bio pokopan, a mrtvaci se ne uskrisuju bez čuda. Papa Pavao VI. je bolje spoznao realnost od otaca II. Vatikanskog sabora. Papa je bio napredniji i slobodniji od Sabora s obzirom na crkvenu tradiciju koja nije Božanskog porijekla, pa je otvorio širom vrata živim narodnim jezicima u liturgiji i uopće u životu crkve.

### 2. Božanski oficij - skraććen

Zbunjivala me obnova Božanskog oficija s obzirom na skraććivanje te svećeničke dnevne molitve. Božanski oficij je skraććen, kao i Sveta misa, na polovicu vremenskog trajanja.

Stoga sam predložio da se na mjesto skraććenja recitiranja psalama i lekcija naredi obvezno razmatranje u "službi čitanja" i obvezni ispit savjesti u *Povečerju*, tako da se vrijeme dnevne molitve ne skрати.

Ispit savjesti je umetnut u *Povečerje*, ali on se vrši sasvim kratko, kao i na obnovljenim obredima mise, a razmatranje nije ušlo u *Službu čitanja*, nego je samo preporučeno u dekretu *O obnovi službe i života svećenika*. Poslije sam zavidio benediktincima koji nisu skratili vrijeme Božanskog oficija.

Napokon, ipak sve se zaboravi i svatko moli kako i koliko hoće nadodati propisanim molitvama.